

Iluze a mýty spojované s hospodářskou emancipací českého národa

František Dudek*

Od konce 18. století až do počátku století 20. probíhal v Českých zemích (v Česku) složitý a vnitřně diferencovaný proces kapitalistické transformace a modernizace ekonomiky i společnosti, k němuž se obvykle pojí termíny jako první a druhá fáze industrializace, průmyslová revoluce, formování moderního českého národa, emancipace české národní i občanské společnosti. Autorům základních prací k této problematice nelze upřít řadu objektivních a přínosných koncepčních přístupů i přínosů, které v mnoha směrech překonávají starší pojmání této zlomové periody v duchu kulturního a politického obrození českého národa (viz zejména Jakubec – Jindra a kol., 2006; Urban, 1978, 1982; Hroch, 1999; Lacina, 1990; Purš, 1973; Horská, 1970). Tato významná epocha našich národních dějin je dosud reflektována v citlivém a mnohdy ještě emotivním rámci historického vědomí, povědomí i tradic takovým způsobem, že o ní stále přetrvávají četné historické mýty, myšlenkové iluze a stereotypy (viz Rak, 1994; Hroch, 1999). Mnohé z nich se sice vztahují k bádání na téma „bývali Čechové slavní junáci s povahou holubičí a silou sokolí“, ale značná část je dosud spojována i s četnými iluzemi a polopravdami o „českém hospodářském zázraku“ před vznikem ČSR.

V našem národním povědomí, které na rozdíl od historického vědomí reflektuje spíše mimovědeckou, iracionální a emotivně upravenou úroveň představ částečně poučených laiků o vlastních dějinách, se tak stále objevují zakořeněné stereotypní pojmy s nestandardními významy. Utvářely se od poloviny 19. století v gründerském období české národní hospodářské i politické emancipace. Na počátku tohoto procesu (1843) byla mentalita převažujícího českého etnika výrazně ovlivněna skutečností, že rozhodující část (81,7 %) obyvatel Českých zemí žila v menších a poměrně izolovaných venkovských obcích (do 2 000 obyvatel) a živila se převážně zemědělstvím. (Jakubec – Jindra a kol., 2006, s. 87) Velké selské rodiny se řídily tradičními hodnotami, mezi nimiž přední pozici vedle křesťanského desatera zaujímal přímo citový vztah k rodné a dědičné hroudě. Z dobových kronikářských zápisů je patrné, že čeští rolníci se přednostně zajímali o počasí a obávali se především ohně a přírodních katastrof. Proto se někdy stávali klienty domácích i zahraničních požárních pojišťoven dříve, než se začali zajímat o hospodářský pokrok a národněuvědomovací snahy. V centru jejich zájmu zůstávaly do roku 1848 nenáviděné robotní povinnosti a vše ostatní se jim většinou jevilo jako podružné a zavádějící. Proto někdy hodnotili ideály občanských svobod a politické rovnosti jako nebezpečné zmatky a podivné nepořádky. Demokratizační a národně uvědomovací aktivity městských intelektuálů sice zcela neodmítali, ale přednostní zájem měli o termíny a postupy při výkupu z roboty a dalších feudálních dávek. Mnozí se přitom odhodlali i k takové marnotratnosti, jakou pro ně ještě dlouho byl odběr českých novin a časopisů a nákup knih. (Dudek a kol., 2006, s. 28–30).

Z převažujících zemědělských lidových vrstev pocházela národně uvědomělá inteligence, jež v první polovině 19. století nahrazovala šlechtické a měšťanské kulturní

* PhDr. František Dudek, CSc. – majitel výrobní firmy; zabývá se vývojem průmyslu a zemědělství v Českých zemích v 19. a první polovině 20. století a regionálními dějinami; e-mail: info@dr-dudek.cz

a později i politické elity národa. Pro podporu svých snah vytvářela mýtus o prostém vesnickém lidu jako rozhodující složce českého národa. S ním souvisel i výrazný autostereotyp o původu české kulturní a politické elity „z chudých vesnických chaloupek“. Vedle snah o svérázné rustikální překlenutí nevýhod sociálně ekonomického zpoždění vývoje českého etnika vůči německému při absenci vlivné národní šlechty a bohatého měšťanstva se na udržování tohoto mýtu podílela i jeho lichotivá, mravně podbízivá podoba. (Rak, 1994, s. 4) S tím pak souviselo i zpochybňování významu a úlohy majetných vrstev, jež se stalo výraznou složkou českého historického vědomí a zejména povědomí. Zrodila se představa o prostém českém zemědělci jako pilíři národních i mravních hodnot, jež byla v meziválečném období rozvinuta v ideologii československého agrarismu a náležitě hospodářsky a mocensky využita republikánskou stranou. (Dudek, 1985; Uhlíř, 1988) Později byla účelově využita nejen při řízené poúnorové kolektivizaci, ale i při husákovské normalizaci.

Se stylizovanou plebejskou umraveností českých národovců patrně souvisí i skutečnost, že podnikatelská aktivita zaujala druhořadou pozici na stupnici hodnot české společnosti. Již od počátku 20. století se to ale neslučovalo s faktem, že Češi představovali vedle Němců druhý rozhodující hospodářský subjekt v rámci celé rakousko-uherské monarchie, přestože počtem byli po Němcích a Maďarech až na třetí pozici. Úspěšní čeští podnikatelští průkopníci na rozdíl od anglosaských selfmademanů a německých gründerů většinou nenacházeli v domácím prostředí dostatek uznání a byli ve srovnání s inteligencí hodnoceni poněkud přezíravě. Pro tuto skutečnost je příznačné i to, že v naší mateřštině nevznikl dostatečný společenský zájem o vytvoření adekvátních termínů pro gründera a selfmademana (zakladatel i podnikatel jsou dosti obecné, samouk má jiný význam a z ruštiny někdy přebíraný samoděl má pejorativní smysl, protože se vztahuje k fušerské výrobě imitací a plagiátů). Bylo by proto zajímavé zjistit, zda naše agilní národohospodářská publicistika někdy uvažovala o vhodných termínech, podobně jako se již v počátcích industrializace od 30. let 19. století v češtině prosadilo výstižné označení nezemědělské výroby („industrie“) českými pojmy „promysl-průmysl“, odvozenými od „promýšlení výroby“. (Purš, 1973, s. 93) Bylo by zajímavé zkoumat, zda byl tento úspěšný terminologický počín motivován dobovou, romantismem ovlivněnou snahou o jazykovou svébytnost a čistotu, nebo spíše racionálními záměry tehdejších představitelů národní inteligence. Je totiž zajímavé, že o jeho prosazení se zasloužili představitelé nevýrobní inteligence: Josef Jungmann, František Palacký, Karel Havlíček, Pavel Josef Šafařík, Jan Svatopluk Presl, Antonín Strobach, hrabě Kašpar Maria Šternberk, Karel Slavoj Amerling, František Ladislav Rieger, František Matouš Klácel, František Cyril Kampelík.

Při sledování podnikatelské mentality našich předků se můžeme zamýšlet nad projevy a příčinami některých přežívajících stereotypů. Čeští podnikatelé se začali projevovat se značným zpožděním vůči domácím Němcům až od poloviny 19. století. Pod vlivem tradičních stereotypů důvěřovali hlavně investicím do pozemků. Proto se zemědělské podnikání propojené s potravinářskou výrobou stávalo rozhodující sférou opožděného nástupu české národní buržoazie. Souviselo to s agrárním charakterem českého vnitrozemí, s převahou Čechů v zemědělství a s nižší kapitálovou náročností a rychlejším obratem kapitálu v zemědělství i potravinářství ve srovnání s jinými odvětvími. K tomu je ovšem třeba poznamenat, že neochota k nákladnějším investicím a obavy z rizika podnikání byly vlastní i většině nečeských podnikatelů z řad šlechty a německého měšťanstva. Proto se stejným směrem vydali i mnozí pozemkoví aristokraté a němečtí finančníci, obchodníci a textilní podnikatelé. Za baštu nastupujícího českého podnikání bylo od 60. let považováno rychle se rozvíjející řepné cukrovarnictví spolu s modernizovaným pivovarnictvím. Tradiční české řemeslné mlýnářství technicky stagnovalo a pod tlakem velkých německých obchodních mlýnů a nekalé uherské konkurence bylo odsouzeno k pomalému zániku.

Přesto i mlýny byly ještě dlouho považovány za „národní průmysl“. Od poslední čtvrtiny 19. století se české podnikání prosazovalo i ve specializovaném zemědělském a potravinářském strojírenství a od konce století i v elektrotechnice. (Dudek, 1988, 1991)

Podnikatelský nástup českého etnika podpořila příznivá společenská atmosféra po vyhlášení svobody podnikání a prosazení základních občanských práv a svobod od počátku 60. let. Během mimořádného společenského a politického kvasu se tehdy začala utvářet politická i hospodářská reprezentace české národní společnosti. Z řad národohospodářských publicistů (Šimáček, Kampelík, Kodým, Demel) se zároveň ozývalo varování před podceňováním podnikatelských aktivit ve stupnici hodnot české společnosti. K dobovým stereotypům totiž stále patřily představy o vrcholcích kariér selských synů v podobě materiálně zajištěných povolání právníků, lékařů, úředníků, duchovních a učitelů. Poznatky o chudých řemeslnících a zadlužených rolnících vedly již v polovině 50. let Františka Šimáčka k úvahám o svépomocném podnikatelském spolčování, jež se uplatnilo nejprve v oblasti drobného úvěru. Spolková idea poté našla široké uplatnění nejen v kulturní, osvětové a politické sféře, ale i v ekonomice, kde dlouho představovala náhradní nebo doplňkovou organizační formu vedle klasické akciové společnosti. Tak jen během mimořádné gründerké aktivity na přelomu 60. a 70. let měla třetina ze 111 založených cukrovarů spolkovou formu a výrazný podíl českých rolníků. Obdobný charakter mělo i několik pivovarů, sladoven a škrobáren. Po roce 1873 byla spolková forma těchto výrobních závodů převáděna na svépomocná podnikatelská společenstva (družstva). Pro opožděné české podnikání bylo typické, že v něm docházelo k zajímavému prolínání mezi spolkovou, družstevní a akciovou formou i v mnoha větších potravinářských závodech na čele s cukrovary, pivovary a sladovnami. Uplatnění těchto hybridních forem bylo podmíněno nejen omezenými možnostmi centralizace kapitálu individuálních podnikatelů, ale též složitými úředními předpisy a daňovými požadavky, jež až do zániku habsburské monarchie komplikovaly akciové podnikání. (Dudek, 1992)

Uvedená specifika podnikatelských forem svědčila o nestabilitě hospodářských podmínek a rovněž o nezkušenosti, opožděnosti a slabosti českých podnikatelů. Ti se do 70. let i v hospodářské sféře podřizovali části vlivné pozemkové aristokracie, která podporovala české politické požadavky na relativní autonomii pro České království. Tato situace se projevila zejména během první všeobecné hospodářské konjunktury na přelomu 60. a 70. let. V několika letech byla doslova na dluh založena necelá stovka spolkových potravinářských podniků na čele s cukrovary. Bez ohledu na reálné hospodářské výsledky se již během konjunktury začaly pod vlivem euforické nedočkavosti z opožděného nástupu a iluzí z rychlého startu v české společnosti utvářet mýty o potravinářské a zejména cukrovarnické výrobě jako typicky českém odvětví, v němž si vytvářel převahu český kapitál nad německým. Tyto iluze na počátku 20. století oživila česká národohospodářská publicistika ve snaze podpořit zrychlený ekonomický nástup českých podnikatelů a jejich snahy o politické prosazení a zrovnoprávnění v Českých zemích. Účelové mýty o převaze Čechů v cukrovarnictví jsou nekriticky oživovány i v dnešní historické produkci. (Antonín, 2006)

Roku 1901 byly v Obzoru národohospodářském publikovány propočty kapitálových pozic obou zemských národů, vycházející převážně ze statistik průmyslových akciových společností. Výsledky potvrdily rozhodující úlohu potravinářské výroby v čele s cukrovarnictvím při centralizaci českého průmyslového kapitálu. Na české společnosti sice připadalo 41 % z kapitálu v potravinářství, ale jen 19 % z celkového průmyslového akciového kapitálu v Českých zemích. Tento podíl byl považován za příliš nízký s ohledem na skutečnost, že se příliš neodlišoval od pozic českých průmyslových společností na konci poslední gründerké konjunktury z přelomu 60. a 70. let (podíl Čechů tehdy přesáhl 16 %)

a že akciové průmyslové závody představovaly při sčítání roku 1902 pouze 2 % ze všech průmyslových závodů továrního charakteru s více než 20 pracovníky. Na základě počtu závodů a zaměstnanců posléze dospěl významný český národohospodář Josef Gruber při důkladné analýze regionálních pozic českého a německého průmyslu v Čechách k závěrům o třetinovém kapitálovém podílu Čechů. (Gruber, 1911, s. 413; Průcha, 1974, s. 48)

Z údajů o průmyslovém akciovém kapitálu k roku 1901 je patrný markantní rozdíl mezi stupněm centralizace kapitálu v obou národních skupinách. Na jednu německou společnost totiž připadalo průměrně 3,5krát více akciového kapitálu. Tuto skutečnost potvrzují i rozbor, provedené u cukrovarnických společností v letech 1871–1912. V této době se podíl českého kapitálu snížil z 53,2 % na 30,8 %, přičemž počáteční hodnota byla výrazně ovlivněna skutečností, že proces akcionování německých cukrovarů teprve začínal a že většina z osmi desítek spolkových závodů s českou firmou nebyla kontrolována českými sedláky, ale vlastenecky (federalisticky) orientovanými aristokratickými kavalíry. Proto není divu, že se do předválečného období, ovlivněného vznikem cukerných koncernů vídeňských velkobank, udrželo v českých rukou pouze 46 závodů z původních 76. Charakter pramenné základny většinou neumožňoval další upřesnění pozic českých a německých podnikatelů v průmyslu Českých zemích. Nové možnosti se ale objevily při studiu archivního fondu cukrovarnického pojišťovacího spolku. Tam jsou evidovány nejen reálné pojistné (majetkové) hodnoty všech teritoriálně českých závodů, ale je objektivně rozlišována i jejich národnostní příslušnost podle Stremayrových jazykových nařízení od roku 1882. Z toho je patrné, že „z bájněho pilíře českého kapitálu“ vlastnili národnostně čeští podnikatelé v Českých zemích roku 1906 pouze 36 % závodů a podíleli se 24 % na zaplaceném pojistném. To bylo stanoveno ve spolkové pojišťovně natolik výhodně, že reflektovalo reálnou hodnotu závodů. (Dudek, 1989, s. 854–857) Tyto nové poznatky stejně jako dobové Gruberovy odhady nebyly využity autory nejnovější syntézy hospodářských dějin Českých zemí 1815–1918. (Jakubec – Jindra a kol., 2006)

Naznačené iluze o pozicích národnostně českých průmyslových podnikatelů z počátku 20. století patrně úzce souvisely se skutečností, že v Českých zemích se v té době začala propojovat další vlna grünerských aktivit s výraznou sociální a politickou diferenciací a demokratizací společnosti. Po překonání dvě desetiletí trvající odbytové krize evropského obilnářství došlo k výraznému oživení i v průmyslu a vedle akciového podnikání se rozvíjelo i svépomocné družstevnictví drobných českých živnostníků a rolníků. Těsně před válkou tak vyvrcholila závěrečná hospodářská etapa emancipace moderní české společnosti, jež byla současníky označována jako „český zázrak“ a pozitivně ovlivnila následující snahy o obnovu české státnosti. V období rozvoje českých akciových společností, obchodních bank a četných záložen a venkovských spořitel a ve vyhrocené atmosféře česko-německých politických šarvátek se česká veřejnost posilovala iluzemi o srovnatelné hospodářské síle obou hlavních zemských národů. Tomu však až do války neodpovídaly politické zisky, dosahované volenou národní reprezentací. Subjektivní nadhodnocování reálných kapitálových pozic proto patřilo k taktickým prostředkům politického boje a k účelovým oporám českého hospodářského sebevědomí.

Ve srovnání s domácími Němci se čeští podnikatelé mnohem více uplatňovali v malých a středních závodech do 20 zaměstnanců. V těch bylo ostatně počátkem 20. století v Českých zemích zaměstnáno 51 % činných osob. (Bednář, 1970, s. 47) Společenské vědomí malého, hospodářsky opožděného a politicky neplnoprávného národa, postrádajícího předindustriální podnikatelskou vrstvu a tradici, poněkud přecitlivěle reagovalo na tzv. velké podnikání, jež bylo přirozenou doménou domácích a vídeňských Němců a nacionálně indiferentní aristokracie. Snad i proto byly v českém prostředí mnohem více hodnoceny zásluhy kulturní nežli hospodářské a na vyšehradském Slavíně nacházíme mezi

kulturní elitou „nejzasloužilejších mužů a žen národa“ z podnikatelů pouze filantropa Františka Křížika a z významných národohospodářů pouze Josefa Grubera. S lidovou mentalitou české společnosti a s konzervativními názory a předsudky převažujících malovýrobců souvisel i další z již naznačených mýtů o původu národní elity „ze selského a ze mlýnů“. To mělo racionální opodstatnění v první polovině 19. století, kdy inteligence lidového původu musela během počáteční jazykové a kulturní fáze národní emancipace obtížně suplovat národní šlechtu a měšťanstvo.

Za této situace byla hustá síť venkovských vodních mlýnů významnou oporou osvětových snah národní inteligence. V rámci pravidelného námezdního mletí se do mlýnů sjíždělo obyvatelstvo z okolí a získávalo tam informace, nové poznatky a zkušenosti. „Pan otec“ ve mlýně a mnohdy i „pan starý“ (sládek) v pivovaru proto patřili až do 60. let 19. století k hlavním představitelům českých podnikatelů, měli přirozený zájem o dění ve svém okolí, byli gramotní a pro zvýšení své prestiže kupovali noviny a knihy a projevovali se jako pokrokaři a vlastenci. Přitom bylo druhořadé, že čeští mlynáři i sládci většinou byli do poloviny 19. století pouze nájemci vrchnostenských závodů. Kulturněosvětová pozice mlynářů byla hospodářsky podmíněna skutečností, že tradiční vodní mlýn byl do průmyslové revoluce přirozeným výrobně technickým střediskem nezemědělské výroby. Levný a poměrně výkonný vodní motor umožňoval vedle mletí obilí rovněž uplatnění řady doplňkových činností při zpracování textilu a dřeva, výrobě skla a papíru, lisování oleje, mletí sladu i kujnění železa a úpravě rud. Mlýny a rovněž pivovary, hospody, kupecké koloniály a selské statky proto byly před průmyslovou revolucí významnými zdroji akumulace českého kapitálu. Z hospodářské pozice mlynářů i sládků vyplývala jejich společenská prestiž a kulturně politický rozhled. Při husté a rovnoměrné síti vodních mlýnů a tradiční cechovní instituci vandrovních mlynářských tovaryšů-krajánků se mlýny během kulturní fáze národní emancipace stávaly vedle hospod přirozenými osvětově informačními středisky českého venkova. Proto měla značná část národní inteligence, stojící v 19. století v čele kulturních a politických snah české společnosti, mlynářský původ. Z jejich významných představitelů to byli např. právníci František August Brauner, Alois Pravoslav Trojan, Antonín Strobach a František Ladislav Rieger, lékař František Cyril Kampelík a technik Jan Perner. Z mlýna pocházel i pozdější mladočeský vůdce Karel Kramář. Pro tyto přední muže národa, podobně jako i pro řadu dalších mlynářských synů bylo příznačné, že se již dále neangažovali v mlynářském podnikání, jehož velkovýrobní složka se po průmyslové revoluci stala doménou německých podnikatelů. Původní česká převaha se v mlynářství udržovala pouze v početné, ale hospodářsky stagnující skupině malých námezdních závodů, tvořících doplněk zemědělského podnikání. Během druhé poloviny 19. století proto klesal význam mlynářství při akumulaci českého kapitálu a zájem českých podnikatelů se v potravinářství přesouval k cukrovarnictví, pivovarnictví a sladovnictví. (Dudek, 1989, 1992)

Na kariérách mnohých českých mlynářských i selských synů je možno doložit, že získání kvalifikace pro výkon intelektuálního povolání nebo pro zařazení do státní služby a tituly s tím spojené byly vedle pozemkového majetku pro české lidové vrstvy zárukou a předpokladem společenské prestiže a hospodářského zajištění. Mnoho národních představitelů se proto mnohem více zajímalo o povolání právníků, lékařů, lékárníků, středoškolských a vysokoškolských pedagogů, vyšších státních úředníků, hospodářských správců a obchodníků nežli o rizika výrobního průmyslového či zemědělského podnikání. K přežívajícím národním stereotypům proto od 19. století patřil poněkud přezíravý přístup a nedostatek uznání vůči úspěšným podnikatelům a ekonomickým novátorům. Již samotný pojem „podnikatel“ má od těch dob v naší mateřtině stále poněkud pocitově podbarvený až emocionální tón, který víceméně dosud přežívá i u pojmů jako Němec, baron, továrník, bankéř, statkář, zbohatlík, burzián, lichvář apod. V duchu konzervativního či pseudo-

historického maloměšťáctví tak bývá podnikatel chápán mnohem více jako bezohledný dravý kapitalista nežli jako prospěšný tvůrce hodnot. Pro označení obdobných záporných typů se v češtině vytvořila vsutku široká a pocitově odstíněná slovní zásoba, zatímco mnohé významnější termíny tam postrádáme nebo nacházíme jen v obecné rovině.

Po kritickém zhodnocení nových faktů a souvislostí bude mnohem reálnější neuvažovat v prvním desetiletí 20. století v průmyslu Českých zemí o třetinovém kapitálovém podílu Čechů, ale spíše o podílu pětinovém. Oproti tomu podstatně vyšší kapitálová převaha Čechů existovala před válkou v zemědělství a rovněž v rychle se rozvíjícím peněžnictví. Jeho česká složka se v desetiletí před válkou rozvíjela mnohem rychleji a bouřlivěji nežli český průmysl, a proto se k ní mnohem více vztahuje dobové pojetí „českého zázraku“. V dlouhodobě (od 60. let) a promyšleně utvářené a účelně diverzifikované síti českých peněžních ústavů se do roku 1914 podařilo shromáždit finanční prostředky ve výši sice značné, ale pro mocenské potřeby české politiky ještě nedostačující. Snahy o srovnávání jejich úrovně s bankovním kapitálem předlitavských Němců jsou však stále lákavé. (Jakubec – Jindra a kol., 2006, s. 51–52, 349–350) V rámci dané hospodářské reality vstupovala politicky sice stále neplnoprávná, ale hospodářsky již značně sebevědomá česká společnost do válečného dění s důvěrou v prosazení svých požadavků v rámci federalizované podunajské monarchie. Po definitivní ztrátě iluzí v reformování Rakousko-Uherska v závěru války našla česká politická a hospodářská reprezentace odvahu k radikálnímu politickému přehodnocení svého dosavadního dlouhodobého pozitivního vztahu k habsburskému soustátí. K tomu přispěla i sebevědomá národních vůdců, zvýšená mj. i dobovými hospodářskými iluzemi. Po vyhlášení vlastního státu musela česká politická a hospodářská elita vynaložit ještě značné úsilí, aby se dopracovala k rozhodujícímu mocensko-ekonomickému postavení a vlivu.

Závěr

České hospodářské iluze a mýty, vznikající od poloviny 19. století, se pozitivně uplatnily v boji za české národní zájmy zejména během zakladatelské konjunktury v desetiletí před první světovou válkou. Tehdy účelově posilovaly sebevědomí českých továrních a řemeslných výrobců, obchodníků a rolníků, a tím spolu s rozvinutým českým peněžnictvím přispívaly k dokončení hospodářské emancipace moderního českého národa. Zdálo by se proto, že v současné evropské či světové globalizační éře již nemají žádnou funkci a jsou jen zajímavou kuriozitou. I přes náležitý odstup časový i mentální tomu tak vždy nebývá. V českém historickém povědomí dosud přetrvávají i další mýty, iluze a stereotypy z dob národního obrození a formování moderního národa. Jejich racionální jádro je překrýváno a pozměňováno pocitově ovlivněnými významy. Většinou neuvědoměle předávaná a přebíraná generační hodnotová orientace přitom stále ovlivňuje emocionální stupnici hodnot. V ní se pak promítají tradiční skupinové sympatie i animozity. Z dané úrovně obecného povědomí vychází i historická tradice, z níž se utvářejí ideologické platformy. Tato zdánlivě okrajová problematika může být v rámci dalšího výzkumu hospodářských i sociálních dějin přínosná pro výklad české územní i národní podnikatelské mentality, projevů ekonomického nacionalismu, utváření mocenských elit i jejich ideologických programů a též při hodnocení sociopsychologické roviny skupinových postojů a motivací.

Literatura

- [1] ANTONÍN, L. (2006). *Bílé zlato, historie cukru v kostce*. Nymburk : Vega-L, 2006.
- [2] BEDNÁŘ, K. (1970). *Rozmístění průmyslu v českých zemích na počátku 20. století*. Praha : Academia, 1970.
- [3] DUDEK, F. (1985). *Monopolizace cukrovarnictví v českých zemích do roku 1938*. Praha : Academia, 1985.
- [4] DUDEK, F. (1988). Vývoj struktury průmyslu v českých zemích za kapitalismu. *Slezský sborník*, 1988, roč. 86, č. 4, s. 252–270.
- [5] DUDEK, F. (1989). K výzkumu vztahů mezi průmyslem a zemědělstvím v Českých zemích v období kapitalismu. *Československý časopis historický*, 1989, roč. 37, č. 6, s. 830–862.
- [6] DUDEK, F. (1991). K vývoji struktury a koncentrace průmyslové výroby v českých zemích 1902–1948. *Slezský sborník*, 1991, roč. 89, č. 3/4, s. 199–210.
- [7] DUDEK, F. (1992). Proměny podnikatelské mentality našich předků. *Dějiny a současnost*, 1992, roč. 14, č. 2, s. 25–30.
- [8] DUDEK, F. a kol. (2006). *Měly 1252–2002*. Nymburk : Vega-L, 2006.
- [9] GRUBER, J. (1911). Průmyslová politika. In *Česká politika IV*, Praha : Jan Laichter, 1911.
- [10] HORSKÁ, P. (1970). *Kapitalistická industrializace a středoevropská společnost*. Praha : Academia, 1970.
- [11] HROCH, M. (1999). *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha : Mladá fronta, 1999.
- [12] JAKUBEC, I.; JINDRA Z. a kol. (2006). *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha : Univerzita Karlova-Karolinum, 2006.
- [13] LACINA, V. (1990). *Hospodářství českých zemí 1880–1914*. Praha : Historický ústav ČAV, 1990.
- [14] PRŮCHA, V. a kol. (1974). *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století*. Praha : Svoboda, 1974.
- [15] PURŠ, J. (1973). *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce*. Praha : Academia, 1973.
- [16] RAK, J. (1994). *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha : H&H, 1994.
- [17] UHLÍŘ, D. (1988). *Republikánská strana venkovského a maloroľnického lidu 1918–1938: Charakteristika agrárního hnutí v Československu a jeho organizační struktura*. Praha : Ústav čs. a svět. dějin ČSAV, 1988.
- [18] URBAN, O. (1978). *Kapitalismus a česká společnost*. Praha : Svoboda, 1978.
- [19] URBAN, O. (1982). *Česká společnost 1848–1918*. Praha : Svoboda, 1982.

Iluze a mýty spojované s hospodářskou emancipací českého národa

František Dudek

Abstrakt

Hospodářská emancipace českého národa probíhala v Českých zemích opožděně a přerušovaně od poloviny 19. století. Opírala se o zemědělskou výrobu a potravinářský průmysl v čele s řepným cukrovarnictvím a rozvinuté peněžnictví. Plně se rozvinula až v desetiletí před počátkem první světové války. V těchto letech byl nástup českých podnikatelů současníky označován jako „český zázrak“. Podle dobových odhadů však byl tehdejší podíl českého průmyslového kapitálu vůči německému asi třetinový a podle nových poznatků byl spíše pětinnový. Jen v cukrovarnictví jako pilíři českého kapitálu totiž vlastnili Češi pouze 24 % z hodnoty závodů. Hospodářsky opožděná a politicky neplnoprávná česká společnost se proto posilovala účelovými iluzemi o své převaze nejen v hlavních oborech potravinářského průmyslu.

Klíčová slova: historické iluze a mýty; hospodářská emancipace českého národa; České země (Česko) 1848–1914.

Illusions and Myths Associated with Economic Emancipation of the Czech Nation

Abstract

An economic emancipation of the Czech nation was in progress in Czech Lands (Czechia) since half of the 19th century. It was based on agricultural production, food industry (primarily with beet-sugar industry) and on narrow network of financial institutions. Czech enterprises as compared to German enterprises in Czech Lands fell behind and their importance was small. However, Czech enterprises fully developed in decade before the World War I and their success was so high that contemporaries labelled it as „Czech miracle“. This was not a case of Czech industrial capital share. It is estimated that 1/3 share belonged to the Czechs and remaining 2/3 shares to the Germans. However, according to new research, the Czech share was more like 1/5 instead of 1/3. For example, in sugar industry, a pillar of Czech capital, the Czechs owned only 24 % of plant value. Therefore, economically underdeveloped and politically not fully qualified Czech society raised its self-confidence by promoting illusions concerning its economic prevail. Paradoxically, these illusions and myths contributed to the accomplishment of economic emancipation of Czech nation. Therefore economically and politically self-confident Czech society could make resolution to create an independent state in the end of the World War I.

Key words: historical illusions and myths; economic emancipation of Czech nation; Czech Lands (Czechia) in 1848–1914.